

Retrodesign

Németh István: *Fordulat után*. Újvidék, Forum, 2013

Egy talált tárgy leporolása játéknak ígérkező időutazás a múltba, és az utókor számára egy újabb lehetőség, amely az elhallgatott múltat illető titkok leleplezhetőségével kecsegtet. Ilyen talált tárgy Németh István *Fordulat után* című regénye, amely könyv formában csak 2013-ban került a nyilvánosság elé (bár a *Híd* már 2010 márciusában közölt belőle részletet *Győzelem után* címen, Németh István jegyzetével: *Lábjegyzetek egy pincepéncs szöveghez*). Maga a szöveg jóval korábbi, a fiatal író tollából származik, s vélhetően az első regénye. Egy-egy korszak számára gyakran okozhat problémát az, ha a saját hibáit és hiányosságait tárják fel. Ez történhetett volna a *Fordulat után* címet viselő kézirattal is, amely a kommunizmus idején valamiféle baljós végkimenetelű üzenetet sugallva, tükröt tartott a hatalmi politika elé. A már feledésbe merült regényszövegről azonban csak a port kell lefújni, hiszen ma is élvezettel olvasható, s nemcsak a közelmúlt és az azzal kapcsolatban felmerülő igazságok és igazságtalanságok leírásának stílusa a vonzó, hanem aktualitása is. A kötet esztétikai megjelenése jól párosul a szöveggel: a könyvborítón szereplő pisztoly s a belső oldalakon megformált töltények és vércseppek retro stílusú jelentést adnak a könyv testének.

A titói éraban mindenki függ valamitől és valakitől: a dolgozni akaró nép a hatalom embereitől, azok pedig az osztályrendszertől és a pártideológiáktól. A békeességben élők közössége fokozatosan sodródik a gyűlölködés, a csalás és az ellenségeskedés felé. A földművesek számára a szövetkezetek megalapításának fájó évei voltak ezek. Boldog Mihály visszaemlékezése részletes vallomás a fordulat idejéről és következményeiről. A narrátor személyén átszűrte korrajz ez a regény, amelyben az elbeszélő leülteti a pajtásnak nevezett olvasóját, hogy elmesélhesse neki élettörténetének egy részét, s beszéljen ezáltal tisztességről és megalkuvásról, re-

ményről és kiábrándulásról. Az elbeszélő kubikos sorból való felemelkedését a politika tette lehetővé: a földosztásban, a beszolgáltatásban, majd az alakuló szövetkezet megteremtésében is részt vállalt. Egy korábbi sérelem tereli a szereplő útját a politika felé, mely később is visszatérő emlékként kísérti. Napszámosként dolgozott évekkal azelőtt a sváb Heip tanyáján, részesként törte itt a kukoricát. Sorsa függött a munkaadójától, aki belegázolt emberi méltóságába, amikor megfosztotta őt a következő évi munkától, s mikor azt mondta, hogy ki kell hajtani jövőre a gyerekeit a legelőre, ha éhesek lesznek. Az igazságtalanság, a megalázottak önérzete hozza felszínre a gyilkosság gondolatát, amit el is követne, ha lenne nála fegyver. A sors iróniája pedig, hogy mindezek ellenére ő is ugyanezt mondja később, amikor a hatalom már az ő kezében van.

A regény mindennapjaiban, a faluközösség társadalomrajza mellett, az elbeszélő lelki vívódásai kapnak hangsúlyt: értelem és érzelem gyakran egymásnak feszül. Hiába az osztályönérvet, hiszen Boldog Mihály mégiscsak kubikos volt, az ő tapasztalatai is azok, mint a falu többi szegény sorsú munkásemberének tapasztalatai, s az ő szavait idézve, „nyilván az eszünk sincs úgy kiköszörülve, kikalapálva”, mint azoknak a párttagoknak, akik nem ebből a sorból emelkedtek ki. Többször is látjuk elszántságának pillanatnyi megingását a („...de akkor egy röpke pillanatra mellbe ütött a gondolat: vajon én nem éppen ilyen vakon követem-e az ügyet, amelynek igazáról mindenkit meg szeretnék győzni? Vajon az én állhatatosságom szintén nem egy emberi vakság csupán, s lehet, hogy éppen én tévedek? De ez a gondolat nem is érkezett bennem kitisztulni, máris tiltakoztam: az új világot nem sok-sok önzésből, hanem sok-sok lemondásból kell szilárddá gyúrni” [45]), de ha emberségessége és bizonytalansága előtérbe is kerül, mégis a politikai eszmékben való hit vagy a párttal szembeni megfelelési kényszer győzedelmeskedik érzelmei felett: „...a régi cimborák közül egyik-másik már szóba sem akar velem állni az utcán, meg hogy az esti bandázók mellett elhaladva az emberek hideg, szóltan gyűlölete csap meg, el sem merem mondani sem Bélának, sem Józsinak, hanem saját magam próbálgattam felgyógyulni ebből a különös szorongásból” (38).

S hogy vajon jó döntés-e belépni a kommunista pártba, tagja lenni az alakuló szövetkezetnek, nem csak a főhős számára jelent gyakran dilemmát. Többen is úgy érzik a párttagok közül, hogy ez a tevékenység, a „hajcsárkodás”, amit folytatnak (beszolgáltatás, ruhaosztás) mind csak kötelesség, olyan munka, amelyet érzelemmentesen ugyanúgy el kell végezni, mint bármi mást. Mihály nagy meglepetésére, még a falu új, magabiztos beszolgáltatója is elmondja egy alkalommal gondolatait munkamódszereiről: „Csinálnod kell, még ha nehéz is, és kicsit kellemetlen is! Bizony,

csinálni kell, mint ahogy az a derék legényke mondta aznap este, amikor Dárdára érkeztek. És mindig úgy kell csinálnod, hogy egy percre sem csüggedj el. Ne látsszon rajtad, hogy néha kellemetlen!” (66–67.)

Vannak olyanok is, akik igyekeznek kihasználni pozíciójukat, s érdekből lesznek párttagok. Ebből a szempontból Vanyák a történet legnagyobb játékos: ígéretet tesz a gazdáknak, amiért azok fizetnek is neki. A törvény azonban lesújt rá, alakoskodásait nem folytathatja sokáig, mint ahogy azok is felelnek a bűneikért, akik lopni járnak éjszakánként a szövetkezet földjére. A szerencse csillaga van akkor éjjel Boldog Mihály felett, amikor rajtakapja feleségét a lopáson, és rájön, hogy megélhetési és létfenntartási okokból felesége is gyakorta cselekszik a szövetkezetet dézsmálókhoz hasonlóan. Mihályon ekkor lesz úrrá leginkább a párttól való félelem érzése, illetve a szégyen, amit a párthűségében csalódott párttagok előtt érezne, amennyiben kiderülne az igazság.

Aki részt vesz a politikai szervezkedésekben, annak minden idejét fel kell áldoznia a közügy érdekében. Így befolyásolja a politikai élet Mihály magánéletét is, akinek a felesége inkább gyakorlatias lévén, nem éli meg azt a kommunizmusba vetett reményt, és nem érzi azt a vak elszántságot, amit férje: „...de főképp az nem ment a fejébe, mi űz és hajt engem a fordulat óta éjjel-nappal, későn-korán, olyan »mocskos és istentelen« munkára, amiért meggyűlöl az egész falu – előbb a földkisajátítási és a földosztási bizottságban dolgoztam, most meg a beszolgáltatás körül foglalatokodok – sohasem vagyok otthon, mindig más ügyében szaladgálok, amióta egy lyukas hatost sem hozok a házhoz...” (15).

A behajtások és a szövetkezetbe való tagosodás elleni küzdelem indítja el a faluban a tragédiákat, amelyek a nép körében a fokozatos fizikai és szellemi leépüléshez, megsemmisüléshez vezetnek. Talán Bencsik István öngyilkossága a legmegrendítőbb, akinek az egész élete az a tizenkét hold föld, amiből öt embert tart el. Az adótörvények egyre gyakoribb módosítása következtében az adófizető egyetlen lehetősége a szövetkezetbe való tagosodás lehetne: „Mi marad nekem akkor? Még a remény sem marad meg! Nekem az életem az a tizenkét hold sovány föld. Harminc évig kapargattam össze a tíz körmömmel. Nem örököltem, nem kaptam senkitől, nem csaltam, a tíz körmömmel szereztem, és most máról holnapra váljak meg tőle? Ajándékozzam oda? Mi marad akkor nekem? [...] Mindenünk az a tizenkét hold föld, az a gyerekünk is, mert mindig a munkát hergeltük-hajtottuk, hát maga most oda tudná azt adni?” (29.) Hiába ismeri fel Mihály az emberi reménytelenséget, s hiába látja Bencsik Istvánban régi önmagát („Ahogy beszélni kezdett, valami elszánt fény jelent meg savószerű szemében, a nincstelenek vagy a maguk szegénységének nyo-

morultjai szemében lobban fel ez a fény végső elkeseredésükben, annak idején hányszor meg hányszor láttam jómagam is, és a saját szememben csak azért nem láttam, mert az ember a saját szemét nem láthatja” [27]), mégis fontosabb számára a külvilág felé mutatott magabiztosság látszatának fenntartása, s későn cselekszik, későn húzza ki a behajtási listáról az adóköteles nevét, így sodorva a férfit az öngyilkosságba, az országban éhező nép iránti kötelezettségvállalás nevében.

A regénykezdet valójában a történet vége, ami már szinte mellékes a cselekményszöveget illetően. A megőrült Nagy Richárd tette – agyonszúrta Józsit, a pártelnököt – csak egyenes következménye mindannak, amiről Csernák Palkó is beszél, hogy „a nép foggal és körömmel megy majd egymásnak”, s amiről voltaképpen az egész regény szól. Hogy a hatalom hogyan folytat a nép nevében nem éppen mindig népszerű politikát, s hogyan tesz megalkuvóvá és kiszolgáltatottá mindenkit. Olyan hiteles regényvilág ez, amely őriz néhány múltbéli fekete foltot, jövője felett pedig a bizonytalanság lebeg. Boldog Mihály szemében viszont ott az elszántság és a vak remény, a jövő szövetkezetébe vetett hit, amely majd munkát ad neki a következő évben. Ezzel a tudattal és a nevében rejlő érzésekkel indul haza saját történetének végén.